

умением психоконсультирование, умением использовать в своей деятельности индивидуальный подход к каждой личности.

Таким образом, будущие практические психологи еще в период обучения должны изучать практический передовой опыт психологического процесса, формировать свое профессиональное мастерство и осуществлять работу по самосовершенствованию.

Ключевые слова: профессия, готовность к осуществлению профессиональной деятельности, профессиональная деятельность, профессиональное мастерство, профессиональная направленность, креативность, отношение к выбранной профессии.

Serediuk T. V. Training of future applied psychologist for professional pursuit of activities. This paper examines the problem of individual's orientation for professional activities. Its aim is to create by the society relevant conditions for preparation of an individual for conscious decision on the choice of the future professional activity, awareness of himself/herself as a subject of a specific professional activity and comparison of his/her own capabilities with psychological demand of the profession, applied before a specialist, and awareness of personal responsibility for successful implementation and realization abilities, self-regulation of behavior, aimed at positive outcome. In the article the attention is paid to the fact that the system of qualities necessary for profession should be preferred among the huge number of professionally necessary qualities during the process of preparation of future applied psychologists. Moreover, the future specialist has to master psychology knowledge-based system perfectly, all fields of activities of applied psychologist in general – ability to perform psychodiagnostics and psychocorrection, psycho consultation ability, ability of usage of individual approach towards each person in his/her activity.

Thus, future applied psychologists should explore the best practices of the psychological process in the period of study, develop their professional skills and carry out work on self-improvement.

Keywords: profession, commitment to professional activities, professional activities, professional skills, professional orientation, creativity, attitude towards chosen profession.

Відомості про автора:

Середюк Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 15.03.2016.

УДК: 159.923.3

© О. Ю. Михайленко, 2016

О. Ю. Михайленко (м. Кривий Пір)

ОСОБИСТІТЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В РАМКАХ РОЛЬОВОГО ПІДХОДУ

Михайленко О. Ю. Особистість практичного психолога в рамках рольового підходу. У статті розглянуто сучасні погляди вчених щодо особливостей підготовки практичних психологів, оскільки трансформації, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, вимагають від особистості швидкого реагування, уміння діяти в умовах, що змінюються.

Сучасна система вищої освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний розвиток та самовдосконалення. Бути

компетентним значить вміти вирішувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, з функціонуванням життєвих ролей або засобами рольової поведінки.

Зазначено, що рольова структура особистості практичного психолога – це система, взаємозв'язок і послідовність виконання спеціалістом професійних ролей, об'єднаних у рольовий комплекс. Рольова структура особистості психолога – це таке психологічно-особистісне новоутворення фахівця, у якому професійні ролі об'єднані у конструктивні моделі поведінки (З.М. Мірошник).

Зроблено висновок, що практичний психолог – фахівець з вищою освітою, який володіє відповідними знаннями, уміннями, навичками; діє в межах певного суспільства і виконує низку професійних соціальних функцій, приміряючи на себе ті чи інші соціальні ролі; наділений моральними якостями та ідеалами; постійно вдосконалюється і розвивається як професійно, так і особистісно.

У статті представлено результати пілотажного дослідження рольових позицій практичного психолога.

Зазначено, що актуальним в умовах сьогодення є вивчення означеного у статті психологічного феномену, а саме рольового підходу до підготовки практичних психологів.

Ключові слова: професія, практичний психолог, професійно важливі якості, структура особистості психолога, професійна компетентність, рольовий підхід, професійна роль, рольова компетентність.

Постановка проблеми. Нині особлива увага приділяється відповідності індивідуально-психологічних характеристик людини і рівня її підготовки вимогам професії. Тому постає питання у визначенні психологічних властивостей і якостей, необхідних для виконання того чи іншого виду діяльності. Під професійно важливими якостями розуміються індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішності її освоєння (А.К. Маркова).

Аналіз наукових досліджень. У зв'язку з підвищенням суспільної значущості професії психолога дедалі більше досліджень присвячується психологічному аналізу саме цієї професійної діяльності (В.О. Моляко, В.В. Рибалка, Н.В. Чепельва, В.Г. Панок, О.П. Саннікова, І.В. Дубровіна, К.А. Рамуль, Н.В. Багманова, В.В. Гусейнов, Ж.П. Вірна, А.М. Прихожан, Н.Н. Толстих, Н.А. Стафуріна та інші) [7; 8; 9].

Проблеми підвищення рівня професійної підготовки практичних психологів досліджували Г.С. Абрамова, І.П. Андрійчук, О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, Л.В. Долинська, І.А. Зязюн, Л.М. Карамушка, Н.Л. Коломінський, С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Ю.О. Приходько, Н.В. Пророк, В.А. Семиченко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепельва, Н.Ф. Шевченко, Л.Б. Шнейдер, Т.С. Яценко та ін.

У вищезазначених працях акцентовано увагу на тому, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, яка передбачає актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, зорієнтована на формування професійної компетентності психолога, а також спрямована на створення системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху, самореалізації, набуття професійної культури спілкування, професійної інтуїції, рефлексії [3].

І.А. Зязюн зазначає, що основними функціями вузівського навчання, спрямованими на професійне становлення особистості, є такі: формування професійних (цільових, смислових, операційних) установок; формування системи професійно важливих знань, науково-культурного кругозору; формування професійно важливих умінь, навиків; виявлення, розвиток професійно важливих здібностей (інтелектуальних, перцептивних, комунікативних, експресивних,

організаторських, мовних та ін.); розвиток духовних потреб майбутнього психолога, морально-етичне вдосконалення його особистості; сприяння самоактуалізації кожної особистості, культивування розвитку індивідуальності як передумови індивідуального стилю праці [4, с. 13].

Метою статті є визначення особистісних і професійних особливостей практичного психолога в рамках ролівого підходу.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. За визначенням Т.С. Яценко, «підготовка майбутнього практичного психолога має полягати не лише у формуванні належних теоретичних знань, а й у набутті навичок практичної роботи із орієнтацією на глибинне пізнання психіки у взаємозв'язку свідомої і несвідомої сфер, що передбачає особистісну психокорекцію» [10, с. 5].

Цікавою, на наш погляд, є думка науковців про психолога як «спеціаліста з суб'єктивних світів» незалежно від того, про який суб'єкт йде мова (велика чи мала соціальна група, організація, окрема людина, субособистість і т.д.). Так, Є.Л. Доценко визначає психолога як фахівця, який: вивчає загальні закономірності в цілому або особливості того чи іншого конкретного суб'єктивного світу: характер його організації, зміст складових елементів і т.д.; виявляє особливості розвитку цього світу: генезис, тенденції, спрямованість, ціле покладання і т.д.; допомагає перетворювати суб'єктивний світ: оптимізація, відновлення цілісності і т.д. оптимізує діяльність складних суб'єктивних світів, організує взаємодію між ними [1; 2].

Як зазначає О.Ф. Бондаренко, професія психолога вимагає від свого представника перш за все цілком визначеної особистісної роботи: відпрацювання своїх власних емоційних і змістових проблем, оволодіння певною культурою самоаналізу та особистісної рефлексії, усвідомлення у більш повному обсязі своїх власних особистісних, моральних, культурних, когнітивних і глибинних цінностей, без співставлення з якими практика психологічної допомоги не може бути професійною [7, с. 379].

Значна кількість вітчизняних праць присвячена саме дослідженню професійно значущих якостей практичного психолога як тотожних психологічним характеристикам особистості, до яких обрана професійна діяльність ставить високі вимоги (Г.С.Абрамова, Ю.М. Ємельянов, С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Пов'якель, Н.В. Пророк, Л.Г. Терлецька, Н.В. Чепелева).

Узагальнюючи підходи до визначення професійно важливих якостей психолога можемо виділити комплементарні до особистості практичного психолога якості: емпатія (К.Роджерс, П.П. Горностай, Т.І. Федотюк та ін.); рефлексія (Г.С. Абрамова, О.О. Бодальов, Ж.П. Вірна, Н.І. Пов'якель та ін.); соціальний інтелект (М.О. Амінов, М.В. Молоканов); діалогізм (А.Ф. Копйов, Н.В. Чепелева); комунікативна компетентність (Р. Кеттелл, Є.О. Климов, О.Ф. Бондаренко, С.В. Васильківська та ін.); аутентичність (К.Роджерс, Ф. Перлз); відкритість, теплота (Ю.М. Ємельянов, Н. Strupp, А. Storr); творчість, креативність (Н.І. Пов'якель, Т.С. Яценко та ін.); несуперечлива, позитивна Я-концепція (Р. Мей); емоційна стійкість (Л.П. Шумакова, І. Юсупов).

Аналізуючи погляди вищезазначених дослідників варто зробити висновок, що образ практичного психолога стає занадто розгорнутим і зводиться до опису його особистісних і професійних характеристик. На нашу думку, такий підхід не дозволяє враховувати всіх особливостей підготовки фахівця-психолога, оскільки особистість фахівця розглядається у вище зазначених дослідження фрагментарно та соціально ізольовано. Оскільки становлення й розвиток особистості професіонала відбувається у межах певної професійної групи, яка, в свою чергу, характеризується ієрархією статусів та набором ролей, доцільно припустити, що в рамках саме ролівого підходу можливо розв'язувати проблеми формування особистості практичного психолога та його професійної компетентності.

Рольовий підхід дозволяє розглядати особистість цілісно, враховуючи багатогранність зв'язків з оточуючим світом. Як зазначає Н.С. Корабльова, людина використовує ті чи інші соціальні ролі для вирішення власних проблем [5, с. 40].

Вважаємо доцільним в рамках нашого дослідження визначити практичного психолога як рольового функціонера [2, с. 68], дії якого адекватні змісту професійної діяльності. Реалізація функцій у професій типу «людина-людина» здійснюється через виконання певних професійних ролей («психотерапевт», «лікар», «соціальний працівник» та ін.). Іноді саме роль є інструментом впливу професіонала на іншу людину. У практичній психосоціальній роботі фахівцям дуже часто доводиться грати певні ролі задля досягнення психотерапевтичного ефекту (О.Ф. Бондаренко, П.П. Горностай, Т.М. Титаренко, Т.С. Яценко та ін.). Наприклад, ролі демократичного керівника групи з арттерапії, експерта з конкретних психологічних проблем, уважного, чуйного консультанта, авторитарного, конфліктного члена групи тощо. Часто у процесі консультування або групової роботи (гри) психолог змінює свою роль відповідно до тих завдань, що були ним поставлені, та до обставин, котрі складаються у процесі консультування. Усе це вимагає від спеціаліста глибокого психологічного розуміння: життєвої ситуації клієнта та його реальної життєвої проблеми; своєрідності особистості клієнта та його індивідуальності (неповторності); актуальної ситуації консультування або психокорекційної гри (груподинамічні процеси); механізмів міжособистісної взаємодії та обґрунтованого прийняття конкретної лінії поведінки (ролі); особливостей сприйняття клієнтом власного образу та розвиненої особистісної рефлексії [7, с. 135].

Таким чином, практичний психолог має бути відсторонений від власних професійних ролей і вмінні свідомо керувати ними. Досвідчені психотерапевти зазначають, що у практичній роботі важливо не переносити риси непрофесійних ролей на професійні. Недотримання цього правила веде за собою перенесення особистісних проблем терапевта на клієнта, що є недопустимим (О.Ф. Бондаренко, Н.П. Гвіртшвілі, Т.С. Яценко) [7, с.136].

В рамках рольового підходу задля характеристики сучасного психолога-професіонала слід також зупинитися на змістовній характеристиці особистості фахівця, а саме його рольовій структурі.

Аналізуючи дослідження З.М. Мірошник знаходимо думку про те, що рольова структура особистості практичного психолога – це система, взаємозв'язок і послідовність виконання ним соціальних та професійних ролей, об'єднаних у рольовий комплекс і спрямованих на досягнення психолого-педагогічних цілей шляхом розв'язання низки психологічних проблем і педагогічних завдань. Дослідниця зазначає, що рольова структура особистості практичного психолога – це таке психологічно-особистісне новоутворення, надбання особистості фахівця, у якому професійні ролі інтегровані в конструктивні моделі поведінки у такий спосіб, що забезпечують успішну діяльність, яку характеризують високий рівень психологічної культури, самодостатність і підготовку свідомості до динаміки актуалізації та зміни можливих позицій і намірів у процесі взаємодії усіх учасників освітньо-педагогічного процесу, що реально змінюється [6, с. 211].

В свою чергу, П.А. Сорокун пропонує виділяти в структурі особистості психолога такі компоненти: рефлексивність, здатність до ідентифікації, здатність до емпатії. Дослідник стверджує, що рефлексія являє собою вміння суб'єкта здійснювати самоаналіз і самооцінку певних станів свідомості. Процес пізнання психічних явищ починається з моменту виникнення проблемних ситуацій. Для того щоб вирішити проблему, яка виникла, людина повинна виконати ряд рефлексивних дій. Рефлексія, як психологічний механізм самосвідомості та саморегуляції, проявляється в тому, що людина виступає як виконавець і як контролер, який свідомо прогнозує, оцінює та здійснює свою діяльність. Здатність особистості здійснювати, аналізувати,

оцінювати свої дії П.А. Сорокун пропонує розглядати як рефлексивну здібність, а її якості – як рефлексивність.

Здатність до ідентифікації розглядається як ототожнення себе з іншою особистістю (розуміння думок, почуттів, ідеалів тощо). Здатність ідентифікувати себе з іншим є важливою професійною якістю особистості психолога. У своєму дослідженні автор відмічає ще один з найважливіших компонентів структури особистості психолога – здатність до емпатії, яка представляє емоційне співпереживання ідентичних почуттів однією особистістю в процесі спілкування з іншою. У процесі консультування емпатія є інструментом для встановлення тісного контакту зі співрозмовником, викликає в останнього довіру.

Таким чином, професійні ролі можуть бути визначені на ґрунті аналізу вимог до особистості і специфічних функцій, які вона виконує у професійній діяльності.

З метою визначення професійних ролей майбутніх практичних психологів нами було проведено пілотажне дослідження (респонденти – студенти 1–5 курсів психолого-педагогічного факультету, 200 осіб). Для визначення рольових позицій практичного психолога студентам було запропоновано відповісти на питання «Хто я як майбутній практичний психолог?» і записати перелік ролей (функцій, моделей поведінки), які асоціюються зі словом «Психолог».

Результати експериментального дослідження (2011–2012н.р., 2012–2013н.р., 2013–2014н.р., 2014–2015н.р.) дають підстави говорити про те, що найчастіше в рольовий перелік психолога студенти 1–5 курсів психолого-педагогічного факультету включають наступні ролі: «Консультант», «Тренер», «Психотерапевт», «Дослідник», «Вчитель», «Діагност», «Психокоректор», «Лікар душі», «Просвітник», «Коуч», «Ідентифікатор емоцій», «Слухач», «Актор», «Організатор», «Модератор», «Наставник», «Експериментатор», «Інструктор», «Знавець психології», «Психоаналітик», «Фасилітатор», «Мораліст», «Мислитель».

За результатами даного дослідження можна зробити висновок, що майже всі досліджувані асоціюють психолога з роллю консультанта (96%). Встановлено, що 90% респондентів зазначили роль психотерапевта, 87% – роль діагноста. Роль тренера виділили 85% досліджуваних, 56% – роль модератора, 38% – роль організатора. 74% респондентів зазначили роль психокоректора, 65% – ідентифікатора емоцій. Роль вчителя і наставника – 62% і 47% відповідно. Переважна частина студентів обрали у якості провідної професійної діяльності дослідницьку, про що свідчать наступні показники: 63% респондентів виділили роль дослідника, 60% – знавця психології, 50% – експериментатора. 53% досліджуваних вважають, що психолог виконує роль просвітника, 40% – роль мислителя, 36% – лікаря душі. Також у 49% респондентів психолог асоціюється з роллю актора, у 45% – з роллю фасилітатора, у 45% – з роллю коуча та у 34% – з роллю слухача.

Висновки. Отже, вищезазначені факти дають підстави стверджувати, що в ході фахової підготовки спеціалістів у вищому педагогічному навчальному закладі мають бути реалізовані як особистісні, так і професійні особливості майбутнього практичного психолога. Він повинен усвідомлювати всю систему соціальних функцій та професійних ролей, компетентне виконання яких дасть можливість об'єднати їх у рольову структуру особистості. Практичний психолог повинен сформуватися як активний суб'єкт діяльності, як зріла особистість з розвинутими особистісними та професійними якостями, які, за нашим припущенням, є передумовою розвитку рольової компетентності (вмотивованої здатності до виконання професійних завдань).

Література

1. *Асмолов А.Г.* Культурно-историческая психология и конструирование миров/ А.Г. Асмолов. – М. – Воронеж, 1996.

2. Доценко Е. Л. Модель професійного становлення психолога// Е.Л. Доценко// Психологія в вузе. – 2007. – №3. – С. 49–76.
3. Дружиніна І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми/ Інна Дружиніна// Освіта регіону. – 2011. – №2. – С. 425–428.
4. Коломинський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога / Н.Л. Коломинський// Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 12–13.
5. Корабльова Н.С. Багатомірність ролі і маски – лик і личина/ Н.С. Корабльова. – Харків: ХНУ, 2000. – 288с.
6. Мірошник З.М. Рольова структура особистості практичного психолога в контексті сучасних психологічних теорій особистості/ З.М. Мірошник// Вісник Одеського національного університету ім.І.І. Мечникова. – Том 18. Випуск 4(30). Психологія. – 2013. – С. 209 – 213.
7. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку. Монографія. – Чернівці: Технодрук, 2010. – 486 с.
8. Потапова В.Д. Розвиток функціональної системи інтуїтивно-почуттєвого відображення у майбутніх психологів: автореф. дис. доктора психол. наук: 19.00.01./ В.Д. Потапова; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 37с.
9. Чепелєва Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога/ Н.В. Чепелєва, Н.І. Пов'якель// Психологія: зб. наукових праць. – Вип. III. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 1998. – С. 35–42.
10. Яценко Т.С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика/ Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Михайленко О. Ю. Личность практического психолога в рамках ролевого подхода.

В статье проанализировано современные взгляды ученых относительно подготовки практических психологов, так как трансформации, которые происходят во всех сферах жизнедеятельности современного общества, требуют от личности быстрого реагирования, умения действовать в условиях, которые изменяются.

Современная система высшего образования призвана создавать соответствующие условия для подготовки компетентного специалиста, ориентированного на постоянное развитие и самоусовершенствования. Быть компетентным значит уметь решать жизненные проблемы, связанные с ролевым поведением, с функционированием жизненных ролей.

В статье обозначено, что ролевая структура личности практического психолога – это система, взаимосвязь и последовательность выполнения специалистом профессиональных ролей, объединенных в ролевой комплекс. Ролевая структура личности психолога – это такое психологически-личностное новообразование специалиста, в котором профессиональные роли объединены в конструктивные модели поведения (З.М. Мирошник). Практический психолог – специалист с высшим образованием, который владеет необходимыми знаниями, умениями, навыками; действует в рамках определенного общества и выполняет ряд профессиональных социальных функций, примеряя на себя те или иные социальные роли.

В статье представлено результаты пилотажного исследования ролевых позиций практического психолога.

Сделано вывод, что актуальным в условиях современности является изучение обозначенного в статье феномена, а именно ролевого подхода к подготовке практических психологов.

Ключевые слова: профессия, практический психолог, профессионально значимые качества, структура личности психолога, профессиональная компетентность, ролевой подход, профессиональная роль, ролевая компетентность.

Mikhailenko O. Yu. Personality of the practical psychologist in role-playing approach.

The article reviews the current views of scientists regarding the features to the preparation of practical psychologists. In this article we analyzed a practical psychologist's important qualities, because this profession directed on work with people.

Transformations, which occur in all spheres of life of modern society, require the person to response rapidly, to be able to operate in a changing environment. The modern system of higher education is to create appropriate conditions for the preparation of a competent specialist, focused on continuous development and improvement. To be competent means to be able to solve life problems related to role behavior, the life role functions or means of role behavior. The modern approach to the preparation of practical psychologists requires a high level of readiness of the graduate to successful independent activity.

It was noted that the role structure of personality of practical psychologist is a system, interconnection and sequence of performance of professional roles by specialist, which are united in a role complex. Role structure of psychologist personality is psychological and personal professional growth, in which the professional roles are combined in constructive models of behavior (Z.M. Miroshnyk).

Taking the above mentioned into consideration, we conclude that the practical psychologist is a specialist with higher education, who has the appropriate knowledge, skills, operates within a particular society, performs a number of professional and social functions, trying certain social roles; possesses moral qualities and ideals; constantly improves and develops both professionally and personally.

Thus, the study of psychological phenomenon defined in article is important in terms of the present days, namely role approach to training of practical psychologists.

Keywords: profession, practical psychologist, professional qualities, personality structure, role approach, professional role, professional competence, role competence.

Відомості про автора:

Михайленко Оксана Юріївна – аспірантка кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Статтю подано до друку 02.03.2016.

УДК 159.923.2:159.92

© О. В. Портяна, 2016

О. В. Портяна (м. Кам'янець-Подільський)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ У СТРУКТУРІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Портяна О. В. Особливості прояву комунікативного компонента у структурі пізнавальної активності майбутнього психолога. У статті показано значущість комунікативного компонента в структурі пізнавальної активності майбутнього психолога. За узагальненням результатів теоретичних досліджень з проблеми дослідження пізнавальної активності та її структурних компонентів обґрунтовано добір методик для визначення рівня